

Kam jde svět? [1946]

Esej hlavně o svobodě

Ladislav Hejránek, VIII B

Mnoho se v poslední době mluvilo a snad ještě více psalo o naší, specificky naší kulturní, politické, hospodářské atd. orientaci, a bylo nesčíslněkrát opakováno, že Západ a Východ se nevyklučují a že postavení otázky, zda Východ *nebo* Západ, je falešné, že totiž pro nás platí nejprve být sami svojí, a tím že budeme vpravdě světoví, všelidští. – Naše orientace se stala otázkou dne ne snad proto, že by to byl pro nás nějaký nový problém, před kterým všecken národní život zůstává stát. Je to naopak stará otázka, tak stará, jako náš národ sám. Její občasná přetřesení, jehož jsme naposled byli právě svědky, je pro nás všechny spíše zopakováním národní násobilky než nějakým zbrusu novým řešením. Právě tak jako sama otázka je i odpověď na ni stále časová a takřka věčná.

Řekli jsme: musíme být sami sví, abychom mohli být vskutku světoví. V tomto smyslu to formuloval i Dr. Václav Černý, když žádal ne pouze západní ani pouze východní, nýbrž kulturu vskutku lidskou. A opravdu: nejen že naprosto nestačí okukovat a napodobovat jiné, ale nestačí ani být *jen* sami svojí. Je nezbytno mít pro sebe i pro svůj národ světové měřítko. Nesmíme se ohradit žádnou čínskou zdí a chvalořečit své samobytnosti a dostačitelnosti. – Ale být světoví neznamená být světem protřelý. Proto jsem volil ještě to slovo všelidští. Chci-li pro sebe a pro nás všechny světové měřítko, pak nežádám módnost ani nevolím za cíl ten svět, jaký nyní jest – ani kdybych mohl předpokládat velmi kritický výběr, nemohl bych se s tím zcela spokojit. Srovnávat skepticky vlastní poměry s jinými a chtít se jim za každou cenu přiblížit – to je ubohý provincialismus. A zůstává provincialismem, i když se chceme kulturně a politicky oblékat podle světové módy. Být světoví, to znamená vyrůst z dnešního světa a prorůst alespoň posledními konečky větví do světa příštího. Být světoví, to znamená dnes žít podle norem zítřka, to znamená *již dnes připravovat zítřek*. A proto ta otázka, kam jde svět. Budeme-li umět odpovědět, budeme mít pro sebe i pro svůj národ měřítko dneška i direktivy pro zítřek.

Někteří historikové říkají, že celé dějiny jsou historií nepřetržitých srážek a bojů rozličných protichůdných tendencí. Ponechme stranou obecné správnosti tohoto tvrzení: jisto je, že v oblasti ducha platí doslova. Pravidelně můžeme při každém takovém střetnutí rozlišit od sebe tendenci konzervativní, odpůrci často nazývanou reakční (ne v dnešním smyslu), a tendenci novou, pokrokovou, mladou a radikální. Už v tomto rozlišení na konzervatismus a pokrokářství se uplatňuje evoluční výklad dějin: ať už v tom kterém okamžiku dějin je nová myšlenka na postupu nebo potlačována, dny staré myšlenky jsou spočítány. Budeme se tedy snažit porozumět, kterým z dnešních

tendencí a myšlenek je odzvoněno, které přetrvávají a jaké nové myšlenky můžeme očekávat. –

Snad nejznamenitější početí duchovního zápasu je boj o svobodu. Svoboda, to nejsou plné hrnce egyptské, to není jídlo a pití, to není majetek ani postavení, to vůbec není otázka tělesného nebo společenského dostatku a blahobytu. Svoboda má charakter vysloveně duchovní; kde není ducha, tam není svobody. Ale i obráceně: duch bez svobody přestává být duchem.

Jak se dívají lidé dnešního světa na svobodu? A co především pod tím slovem myslíme my sami? Mohl bych uvést desítky citátů našich novin od poloviny minulého roku. Považuji však příští řádky za příliš evidentní, než abych je musel dokládat. Pamatujeme se totiž dobře, o čem většinou šlo. – Říkáme si, že jsme liberalismus dávno překonali – ve skutečnosti však chápeme svobodu liberalisticky. Není mnoho výjimek; pokud však jsou, chápou svobodu kolektivisticky, to jest popírají ji v jejím nejvlastnějším důsledku – aniž by to třeba jiným nebo i sami sobě otevřeně přiznali.

Za války jsme si příliš zvykli naslouchat tomu pro nás nejčarovějšímu zvuku toho slova. Ten jenom *sliboval*. A při tom za vyřčeným slovem se otvírala bezmezná nenávist ke všemu, co stálo v cestě s napřaženými bajonety. Kolik bylo lidí, jimž touha po svobodě znamenala více než nenávist k otrokáři a jimž svoboda sama neslibovala jenom, nýbrž také zavazovala? A kolik je proti tomu těch, kteří od revoluce setrvačností řezou do všeho a do všech, co se s nimi neshodují, v jejich pojetí svobody a demokracie? – Masaryk uvádí, jak často se nenávist, na příklad k národu druhému (ale i k názoru druhého!), pokládá již za lásku k národu svému, a říká: „Vyšší je nemít té nenávisti, ale pozitivně milovat... Zvykejme si národ, rodinu, stranu svou, kohokoli milovat pozitivně, to jest bez pozadí nenávisti.“ A svoboda, to je také veličina pozitivní: nikoli volnost ode všech pout, nikoli nezávislost na všem kolem nás, ne libovůle ani svévolnost. To je právě to naše nepochopení svobody, že řekne-li někdo „svobodni“, ptáme se: „Od čeho svobodni?“ Až se naučíme tázat: „K čemu jsme svobodni?“, pak teprve svobodě porozumíme a pak se také svobodnými skutečně staneme.

A jak je to ve světě? Na jedné straně doznívají poslední zvuky liberalistické demokracie, kde vládl, nebo alespoň mohl vládnout prý *každý*: na druhé straně vidíme v rozkvětu kolektivistickou demokracii, kde vládnu nebo alespoň mohou vládnout prý *všichni*. Za korektiv slouží v prvním případě *přirozená a přírodní* soutěživost jedinců, jimž je ponechána naprostá názorová volnost, a kterým je vždycky tribuna k dispozici, chce-li je někdo poslouchat; v druhém případě je kolektivem *oficiálně přijatý* názor životní a záměrná kolektivní výchova, ponechávající názorovou volnost pouze v exaktních otázkách, a řečníkům nikdy nechybí posluchačstvo, mají-li k dispozici tribunu.

A důsledky? *V obou případech absurdní*. Na jedné straně je každý natolik svoboděn, že smí sebe i jiné přivést do otroctví, nečiní-li to právě hrubým násilím; na druhé straně

samou starostí o prospěch celku je člověk zbavován individuality a tím i svobody a je uměle učiněn drobnou položkou [nečitelný vpisec] přírodního dění.

Jsem jist, že oba tyto druhy demokratické (a mohli bychom to slovo třeba dát do uvozovek) praxe zaniknou; jeden starší a už téměř umírající, ukazuje svým příkladem na cestu druhému, mladšímu. A zaniknou proto, že se oba utápějí ve vnějšnostech; nitro člověka, právě to sídlo svobody jim uniká – jednomu jako malé rybky z hrubé a potrhané sítě, druhému jako pták před ptáčnickovou klecí. A končím slovy Dr. Jana Patočky: „Ideologie, programy, myšlenky, nápady, pojetí přicházejí a odcházejí; idea člověka zůstává. Ale tato idea není ani učený výtvar konstruktivního rozumu, ani pohádka nějakého postranního světa. Jest tím, co člověku věčně zbývá, kdykoli situace, do níž je postaven, se mu objeví jako základní ohrožení celého jeho vnitřního bytí. ... Tato idea člověka, je *idea lidské svobody*.“

My všichni ji musíme mnoho a mnoho promýšlet, abychom jí porozuměli.